

Társadalmi sérülékenység és társas támogatás katasztrófa sújtotta magyarországi településeken

Social vulnerability and interpersonal support in disaster experienced Hungarian settlements

Molnár András

Pécsi Tudományegyetem, Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

PhD hallgató

Email: andras_molnar@outlook.hu

ORCID: 0000-0003-4681-7377

Kétségteljes, hogy a természeti katasztrófák egyenlőtlenül sújtják a szegény és a gazdag embereket, s ez a különböző országok gazdasági teljesítményétől függetlenül mindenhol megfigyelhető. A fizikai veszélyekre és válaszdásra koncentráló megközelítés mindezt nehezen tudja figyelembe venni, miközben az egyes katasztrófaeseményekkel kapcsolatos párbeszédben a társadalmi, politikai vagy kulturális okokról gyakorlatilag szó sem esik. Könnyen belátható, hogy az alacsonyabb jövedelmű, vagy valamilyen oknál fogva marginalizált emberek és közösségek érintettsége súlyosabb. Hazánk településállományának jelentős hányada társadalmi-gazdasági szempontból depriváltnak, marginalizáltnak tekinthető, ami szükségessé teszi, hogy a katasztrófákkal kapcsolatban szociális és gazdasági kérdéseket tegyünk fel, és azokat a térbeliség szemszögéből vizsgáljuk.

Jelen tanulmány öt katasztrófát átélő hazai település, Szendrő, Felsőzsolca, Nyergesújfalú, Siófok, Megyaszó esettanulmányát mutatja be a társadalmi sérülékenység szemszögéből. Kutatásom során az érintett beavatkozókval készített interjúk mellett kísérletet tettem az Interperszonális Támogatás Értékelő Lista (Interpersonal Support Evaluation List – ISEL, magyar rövidítése: ITÉL) felhasználására a közösségi reziliencia vizsgálata céljából. Az ITÉL teszt alkalmas arra, hogy felmérjük, az egyének hogyan értékelik helyüket saját közösségükben, illetve azt, hogy milyen mértékben támaszkodhatnak környezetükre. A 103 fő részvételén alapuló kutatás a társas támogatás szintjében és struktúrájában felfedezhető eltéréseket tárta fel, amely a támogatás megnyilvánulási formájában is kézzel fogható.

Mivel a vizsgált jelenség többdimenziós, kontextusfüggő és nehezen számszerűsíthető tulajdonságokkal rendelkezik, a kutatáshoz az összehasonlító esettanulmány keretei kerültek kiválasztásra. A vizsgálat során a rendelkezésre álló szakirodalmi, szakmai és sajtóanyagok megismerését követően a katasztrófaesemények felszámolásában érintett szereplőkkel végzett interjúk biztosítottak további kritikus információt. Az interjúkat személyesen és telefonon, illetve online szolgáltatások igénybevételével folytattam le, a feltett kérdések a kialakult események és károk megismerése mellett a közösség öngondozó képességére irányultak. A félstrukturált interjúk az eseményekre vonatkozó szakirodalmi és médiainformációk megerősítését szolgálták, valamint a szakemberek által a közösség válaszdására vonatkozó tapasztalatok megismerését célozták. A kutatás második elemét az érintett lakosság körében végzett kérdőíves felmérés képezte. Az Interperszonális Támogatás Értékelő Lista (Interpersonal Support Evaluation List – ITÉL) egy pszichológiai kérdőív, amelyet széles körben alkalmaznak az egyének társas támogatási háttérének felmérésére. Az ITÉL kérdőívet számos társadalmi jelenség leírására használták fel korábbi kutatásokban és több adaptációja is létezik. Munkám során kiindulási alapként a 12 tételű, rövidített ITÉL kérdőívet választottam.

A kérdéses során az eredeti ITÉL-12 kérdőívet földrajzi elhelyezkedésre, demográfiára, valamint az átélő katasztrófaeseményre vonatkozó kérdésekkel egészítettem ki, amelyek az eredeti, validált kérdéssort nem módosították. A kérdések létrehozásakor a kutatás célja, az események jobb megértése és a vizsgálatokhoz szükséges kiegészítő adatok felvétele képezték a szempontokat. A további kérdések beépítését a mintaterület azonosítása, valamint a katasztrófaeseménnyel és annak következményeivel kapcsolatos egyéni következmények, a közösségen belülről és kívülről kapott segítség jellegének, és az eseménnyel kapcsolatos szubjektív élmények megismerését célozták. A válaszok elemezhetőségét biztosító, és a

multidiszciplináris megközelítésnek megfelelő, a válaszadó társadalmi helyzetére vonatkozó kérdések is felvételre kerültek.

A mintaterületek közötti összehasonlítás alapja az ITÉL alskálák számított értékei, valamint az összegzett ITÉL érték, amelyeket Mertz et al. (2014) módszertana alapján állapítottam meg. A magasabb alskála annak magasabb fokú jelenlétére, erősebb megvalósulására utal, míg az ITÉL összegző értéke összességében szorosabb interperszonális kapcsolatok jelenlétét mutatja.

Bár a települések közösségi struktúrái között jelentős különbségek vannak, az eredmények megmutatják, hogy mind az öt mintaterület válaszadói alacsony értéket adtak a veszélyekkel kapcsolatos ismeretekre és támogatói háttérre vonatkozóan. A mentális egészség megőrzése és a pszichés hatások megelőzése szempontjából fontos, hogy az érintetteknek legyen kívül megbeszélniük félelmeiket, aggályait. Bár mind az interjúalanyok, mind a kérdőíves kérdés tapasztalatai alapján mindegyik területen gyakori téma az átélt katasztrófaesemény, a belső mentális támogatás tovább fejleszthető. Látható az is, hogy a válaszadók többnyire bíznak abban, hogy hasonló helyzetbe kerülve számíthatnak közösségük segítségére (lásd nyergesújfalui 2,76-os átlag érték a 0-3-as skálán), azonban itt is megfigyelhetünk területi különbségeket.

A katasztrófák kockázatainak csökkentése szempontjából különösen fontos szerepet töltenek be a felkészülési programok, azonban azok eredményességéhez kritikus szemléletre és a közösségek struktúrájának és szükségleteinek pontos ismeretére van szükség. A humanitárius és karitatív szervezetek bár önállóan nem képesek megoldani a szegénység és marginalizáció problémáját, de fontos szerepet töltenek be a közösségek rezilienciájának fejlesztésében. A felkészítési tevékenységeket a lakosság bizalmának kiépítése céljából érdemes összhangba hozni egyéb közösségi eseményekkel, tevékenységekkel, egyfajta integrációt megvalósítva. Az ITÉL szabadidő alskálájának eredményei alapján a közösségek fejlesztésének fontos elemét képezi a szabadidős tevékenységek, szabadidős közösségek létrehozása, megerősítése. A szabadidős közösségek (például sportegyesületek, nyugdíjasklubok stb.) könnyen megszólíthatóak a felkészülési ismeretekkel is. A katasztrófákkal kapcsolatos társas támogatásra vonatkozó kérdésekre adott válaszok is rámutatnak arra, hogy szükséges olyan kompetens és a közösség által elfogadott személyek bevonása, akik a katasztrófa-kockázatokkal kapcsolatos információkat át tudják adni az érintett lakosság számára.

A siófoki és megyaszói esetek összevetése során az ingatlanbiztosítások jelentőségére irányulhat figyelmünk. Míg Siófokon több válaszadó említette a biztosítókat, mint a helyreállítás során segítő felet, a megyaszói ingatlanok többsége nem rendelkezik biztosítással. Az ingatlanbiztosítások hiányát az interjúalanyok is problémaként említették, az anyagi okok mellett a kockázatok érzékelése, a biztosítással kapcsolatos ismeretek hiánya és a biztosítókkal kapcsolatos bizalmatlanság (korábbi negatív tapasztalatok) is említésre kerültek. A piaci környezetben működő biztosítók előtéssel fenyegetett területeken nem térítenek árvízhez kötődő károkat, miközben az erre létrehozott állami konstrukció, a Wesselényi Miklós Ár- és Belvízvédelmi Kártalanítási Alap (WMA) 2016. december 31.-vel megszűnt. Az érintett háztartások így kizárólag takarékoskodással gondoskodhatnak magukról, és a magánadományozók és az állam jóindulatában bízhatnak. Az esettanulmányok rámutatnak arra, hogy a biztosítások elérhetlensége általános jelenség a legveszélyeztetettebb területeken – vagy azért, mert a biztosítótársaságok előtésekkel összefüggő károkat nem térítik, vagy pedig azért, mert a többszintű deprivációval küzdő háztartások anyagilag nem engedhetik meg magunknak a biztosítási prémiumok megfizetését, illetőleg nem rendelkeznek megfelelő ismeretekkel az öngondoskodásra vonatkozóan. Ezek ellensúlyozására megfelelő szakpolitikai lépések szükségesek, amelyek magukban foglalják az állami katasztrófa-biztosítási rendszerek hazai alkalmazhatóságának vizsgálatát.

A konferencián elhangzott előadás a szerző azonos című, a Metszetek folyóirat 11. évf. 4. számában megjelent tanulmánya alapján került megtartásra.

Kulcsszavak: társadalmi sérülékenység, közösségi reziliencia, interperszonális támogatás, esettanulmányok

Keywords: social vulnerability, community resilience, interpersonal support, case studies